

УДК 338.43:631.15 (477:061.1ЄС)

Диверсифікація економічної діяльності агровиробників: деякі висновки з досвіду ЄС

Киристюк С.В.

кандидат економічних наук

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

У статті проаналізовано тенденції та особливості розвитку неаграрних видів діяльності в країнах ЦСЄ – членах ЄС, зокрема в Угорщині. Визначено специфіку диверсифікації діяльності агровиробників у розрізі їх типів: індивідуального та корпоративного секторів. Узагальнено характер впливу основних факторів на розвиток неаграрних видів діяльності.

Ключові слова: диверсифікація, неаграрна діяльність, сільськогосподарські виробники, аграрна політика.

Киристюк С.В. ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРОПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ: ОТДЕЛЬНЫЕ ВЫВОДЫ ИЗ ОПЫТА ЕС

В статье проанализированы тенденции и особенности развития неаграрных видов деятельности в странах ЦВЕ – членах ЕС, в частности в Венгрии. Определена специфика диверсификации деятельности агропроизводителей по их типам: индивидуальному и корпоративному секторам. Обобщен характер влияния ключевых факторов на развитие неаграрных видов деятельности.

Ключевые слова: диверсификация, неаграрная деятельность, сельскохозяйственные производители, аграрная политика.

Kyryzuiuk S.V. FARM DIVERSIFICATION ACTIVITIES: SOME FINDINGS OF EU EXPERIENCE

In this investigation we analyzed the trends and features of the development of non-agricultural activities in the CEE countries – EU members, in particular, in Hungary. We defined the particularity of activity diversification in the different types of farm: private and corporate. Also we concluded the influence of the main drivers on the development of non-agricultural activities.

Keywords: diversification, non-agricultural activities, agricultural producers, agrarian policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді. За підсумками 2015–2016 маркетингового року агропродовольча галузь була лідером у поповненні валютної виручки України. Це досягнення зумовлено багатьма факторами, включаючи й суто економічні (підвищення продуктивності), й природно-кліматичні (сприятливі погодні умови) й структурні (криза у добувній галузі та металургії). Проте економічне зростання у галузі й досі не стало рушієм економічного розвитку в сільській місцевості й країні у цілому, підтвердженням чому є поглиблення раніше сформованих тенденцій сировинного спрямування виробництва та скорочення зайнятості в агросфері. Якщо останнє вписується у загальносвітові тенденції, то сировинний вектор розвитку характеризує Україну як слабозвинену аграрну країну, що загрожує поступовим виснаженням дешевих природних ресурсів і глибокою диспропорцією у розподілі прибутків. Розвинені країни (передусім ЄС) ще з початку 1990-х років змінили цей вектор розвитку, кардинально перебудувавши концептуальні підходи до сільського господарства

й сільських територій. Розширення функцій аграрної діяльності стало наслідком вибудовування нового підходу до багатофункціональності сільського господарства, що зумовлює необхідність диверсифікації діяльності агровиробників і всієї сільської економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єктивна необхідність зміни агроцентричного підходу до розвитку сільського господарства та села і перехід на засади багатофункціонального розвитку обґрунтовано не лише зарубіжними, а й вітчизняними вченими, і навіть частково окремі ідеї почали реалізовуватися у державній аграрній і регіональній політиці в Україні. Особливе місце у цій широкій науковій та практичній площині займає проблема диверсифікації сільського господарства та сільської економіки. При цьому у статтях вітчизняних авторів, як теоретико-методологічного так і прикладного характеру, розвиток наукових ідей та практичних рекомендацій часто ґрунтується на дослідженнях європейської аграрної політики, яка розглядається як деякий еталон імплементації підходу до багатофункціональ-

ності у життя. Тут ми дійсно погоджуємося з тим, що у цілому орієнтування на механізми аграрної політики ЄС у частині досягнення цілей диверсифікації можуть бути використані як ефективний досвід, проте потрібно враховувати національні особливості й деякі ризики, на чому наголошують Т. Зінчук та В. Ткачук [1, с. 28–29], адже механізми, які довели свою результативність у країнах – старих членах ЄС, не гарантують аналогічного результату, що може бути викликано як відмінністю структури сільського господарства так і національними умовами інституційного середовища. Зрештою, нині ми маємо можливість об'єктивно оцінити результативність імплементації САП ЄС у країнах із більш подібними певною мірою умовами розвитку, які нещодавно (2004–2007 рр.) приєдналися до ЄС і пройшли деякий завершений етап імплементації європейської аграрної політики¹.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Враховуючи поглиблення євроінтеграційного вектору України та намагання щодо зближення вітчизняної аграрної політики з європейською в частині досягнення цілей сільського розвитку, у цьому дослідженні ми ставимо за мету проаналізувати основні тенденції та результативність імплементації програм підтримки диверсифікації економічної діяльності агровиробників в окремих східних країнах ЄС та окреслити можливі шляхи розвитку виявлених процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нинішній 2017 р., як і більшість попередніх, для українських аграріїв пройшов під гаслом нових змін та подальших реформ, у тому числі найбільш важливих: відміни пільгового режиму сплати ПДВ та ініціювання переорієнтації державної підтримки на дрібних фермерів. Останнє стало результатом активної наукової дискусії щодо необхідності вирівнювання конкурентних позицій індивідуального сектору агровиробників поряд із корпоративним. Саме дуальна структура сільського господарства є специфічною особливістю України, що створює певні виклики під час розроблення й удосконалення аграрної політики та державної підтримки зокрема. Подібні особливості характерні й для Угорщини, що стала членом ЄС у 2004 р. (рис. 1).

Зокрема, дуальна подібність структури агросфери України та Угорщини прослідковується за основними характеристиками: розподілом сільськогосподарських земель, виробництвом агропродовольчої продукції, зайнятих в агросфері [2, с. 20–21, 26–27, 37].

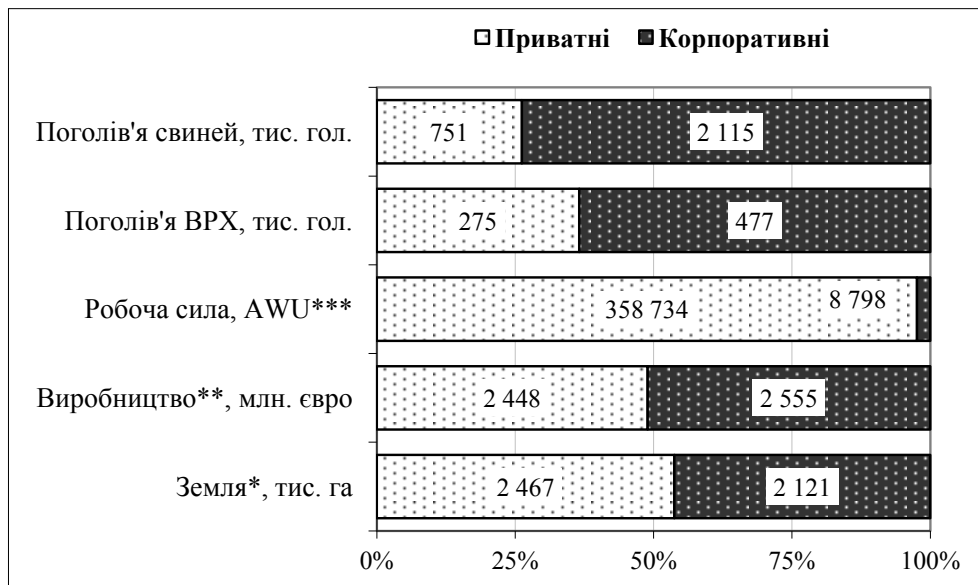

Рис. 1. Деякі характеристики дуальної структури сільського господарства Угорщини в розрізі типів виробників, 2013 р.

* Сільськогосподарські землі; ** Standard output, SO (стандартна продукція); *** Annual work unit (середньорічна робоча одиниця)

Джерело: побудовано автором на основі даних: Agricultural census 2000-2013 / Hungarian Central Statistical Office [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.ksh.hu/agricultural_censuses. – Last access: 05.10.2017. – Title from the screen

¹ Період 2007–2013 рр.

Крім деяких виробничих аспектів, подібність розвитку в сільському господарстві України й Угорщини зумовлена схожістю процесів розпаювання сільськогосподарських земель, що призвело до надмірного роздрібнення земельних масивів та концентрації земель у руках приватних землевласників². Як і в Україні, в Угорщині прослідковується деяка поляризації агровиробників в обох секторах (індивідуальному та корпоративному): з одного боку, існує велика кількість дрібних приватних господарств (60% із них розміром менше 0,5 га) споживчого й напівспоживчого типу й близько 150 тис. (31% від усіх приватних ферм) господарств комерційного спрямування (із середнім розміром близько 15 га), а з іншого – майже 4 тис. корпоративних підприємств (50% від їх загальної кількості) з розміром землі від 5 до 100 га й близько 650 підприємств із розміром землі понад 1 тис. га, які використовують понад 50% земель, оброблюваних корпоративним сектором, або більше чверті усіх земель у країні. З огляду на деяку подібність умов розвитку господарювання в сільському господарстві Угорщини й України, це дало нам об'єктивні підстави для використання угорського досвіду з метою попередження негативних явищ та посилення позитивних тенденцій у розвитку агросфери та її диверсифікації на шляху впровадження європейської політики сільського розвитку.

Приєднання Угорщини до ЄС відкрило широкі можливості доступу агровиробникам до європейських фондів: упродовж 2002–2013 рр. через програми сільського розвитку вони отримали 6,7 млрд. євро (у тому числі 3,5 млрд. у 2007–2013 рр.), що на 10% більше, ніж обсяг валової сільськогосподарської продукції країни за аналогічний період. При цьому потрібно зазначити, що значна частина бенефіціарів, які отримали доступ до програм у 2007–2013 рр., фінансуватимуться й надалі (у 2014–2020 рр.), якщо це передбачено умовами проектів у межах виділеного на цей період бюджету Угорщині, який становить 5,3 млрд. євро. Із загального обсягу фінансування у 2007–2013 рр. 47% було спрямовано на цілі підвищення конкурентоспроможності агровиробників (Axis 1), ще 37% – на програми

екологічного характеру (Axis 2), 10% – для диверсифікації сільської економіки та підвищення рівня життя (Axis 3), решта – для цілей програм LEADER та технічної підтримки. Якщо брати до уваги розподіл фінансування за програмами, то, безперечно, у 2007–2013 рр. основними пріоритетами для Угорщини були модернізація сільськогосподарського виробництва³ та фінансування агроекологічних заходів⁴, на які було спрямовано 60% коштів аграрного фонду. Проте оскільки доходи в сільському господарстві (доходи господарств і заробітна плата найманих працівників) значно нижчі, ніж в середньому по економіці, під час формування Національного плану сільського розвитку Угорщини на 2007–2013 рр. також ставилася за мету підтримка диверсифікації діяльності агровиробників. Диверсифікація аграрної діяльності є невід'ємним складником європейської політики сільського розвитку, через яку реалізується багатофункціональна місія сільського господарства.

Напередодні (2003 р.) вступу до ЄС в Угорщині налічувалося близько 800 тис. агровиробників, чисельність яких скоротилася на 37% до 2013 р. Проте якщо в індивідуальному секторі аграрного виробництва сформувалася чітка тенденція скорочення чисельності приватних господарств, то в корпоративному, навпаки, – розширення кількості сільськогосподарських підприємств (рис. 2).

Аналогічні тенденції відбувалися і в ЄС: кожен третій фермер згорнув свою діяльність, але при цьому загальна кількість оброблюваних земель практично не змінилася, що свідчить про перерозподіл та концентрацію земельних ресурсів. Скорочення кількості агровиробників пояснюється переважно старінням власників ферм та низькою привабливістю фермерської діяльності для молоді: на кожного молодого (молодше 35 років) фермера в ЄС припадає дев'ять господарів старшого віку (старше 55 років) [3, с. 3]. За таких обставин диверсифікація ферм розглядається Єврокомісією як важливий механізм зміни сформованих тенденцій, розширюючи можливості отримання інших, окрім аграрних, доходів, приваблення молодих людей у галузь і збереження основних рис традиційного сільського укладу життя.

Диверсифікація діяльності агровиробників в ЄС охоплює в середньому 5,2% усіх господарств і забезпечує 18,9% їх сукупних доходів. До країн із найвищою часткою диверсифікованих господарств належать Данія, Австрія, Швеція, Німеччина та Нідерланди з понад

² У результаті розпаювання в Угорщині близько 1,8 млн. жителів отримали наділи сільськогосподарських земель та лісів розміром 4,4 га в середньому.

³ Програма 121 «Модернізація сільськогосподарських виробників» (Modernization of agricultural holdings).

⁴ Програма 214 «Агроекологічні платежі» (214 Agri-environment payments).

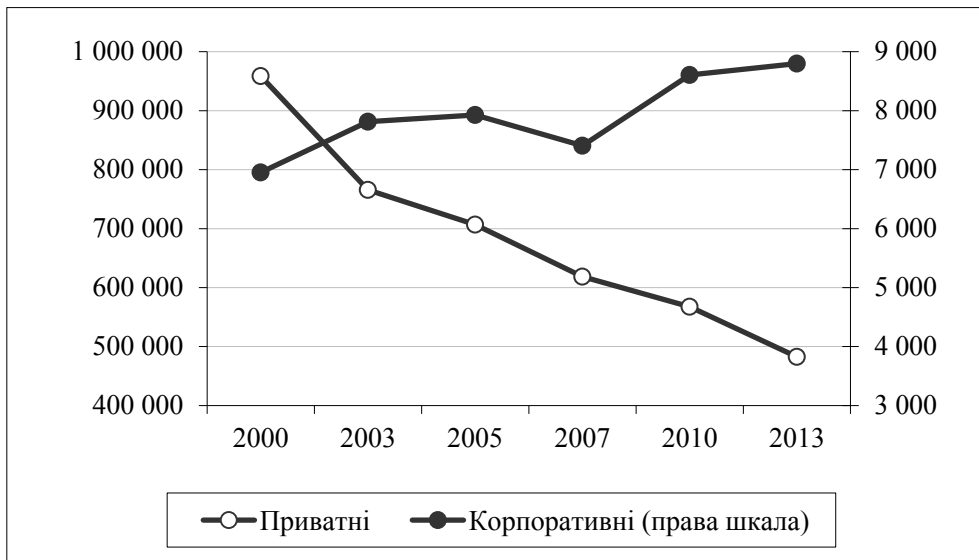

Рис. 2. Кількість агровиробників в Угорщині за їх типами, од.

Джерело: побудовано автором на основі даних: Agricultural census 2000-2013 / Hungarian Central Statistical Office [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.ksh.hu/agricultural_censuses. – Last access: 05.10.2017. – Title from the screen

25% таких ферм у кожній із них. У країнах ЦСЄ⁵ цей показник значно нижчий, проте це пояснюється, головним чином, великою кількістю дуже дрібних і слабо диверсифікованих приватних господарств (подібних до господарств населення в Україні). Хоча справедливо зауважити, що завдяки впровадженню європейських підходів до аграрної політики в країнах ЦСЄ, зокрема Угорщині, мали місце окремі позитивні зрушення в частині активізації процесів диверсифікації фермерської діяльності.

Напередодні набуття членства ЄС (2003 р.) в Угорщині налічувалося 33,7 тис. приватних господарств та 1,5 тис. корпоративних підприємств, що вели неаграрну діяльність. Вигоди від реалізації європейської аграрної політики в Угорщині й підтримки диверсифікації, зокрема, корпоративним підприємствам удалося отримати значно більше, ніж індивідуальним власникам приватних господарств. Упродовж 2003–2013 рр. кількість диверсифікованих корпоративних підприємств зросла у понад два рази, тоді як в індивідуальному секторі відбулося їх незначне скорочення (-1,0%). Проте на тлі зниження загальної кількості останніх це можна розглядати також як частково позитивний результат. Таким чином, завдяки реалізації політики сільського розвитку в Угорщині вдалося певною мірою змінити негативні тенденції, які сформувалися у передвступний період

(2000–2003 рр.), упродовж якого відбулося суттєве скорочення кількості диверсифікованих господарств в обох секторах – індивідуальному й корпоративному (рис. 3).

Сприятлива аграрна політика ЄС надала можливість угорським агровиробникам розширити свою діяльність поза межами сільського господарства: впродовж 2007–2013 рр. кількість диверсифікованих господарств зросла в обох секторах – корпоративному й індивідуальному, хоча рівня 2000 р. досягнути не вдалося. Разом із тим конкуренція в окремих галузях на єдиному ринку ЄС обмежувала (а в окремих галузях – навіть мала деструктивний вплив) можливості різних типів угорських агровиробників. Як видно з табл. 1, індивідуальний сектор агровиробників найбільших успіхів у розвитку неаграрних видів діяльності досяг у галузях переробки овочів, фруктів та молока. Зокрема, кількість приватних господарств, що займалися переробкою молока, впродовж 2007–2013 рр. збільшилася майже на 20%, а порівняно з 2000 р. – у 2,5 рази, що на тлі загального скорочення господарств, які утримують худобу, є дійсно вагомим результатом. Аналогічні тенденції відзначено й у виробництві та переробці овочів і фруктів: п'ятикратне збільшення диверсифікованих ферм на тлі загального скорочення виробників фруктів (на третину) та овочів (удвічі) [4, с. 210]. У цілому ж галузь переробки овочів і фруктів після приєднання до ЄС для індивідуальних агровиробників стала ключовою

⁵ Центральна та Східна Європа.

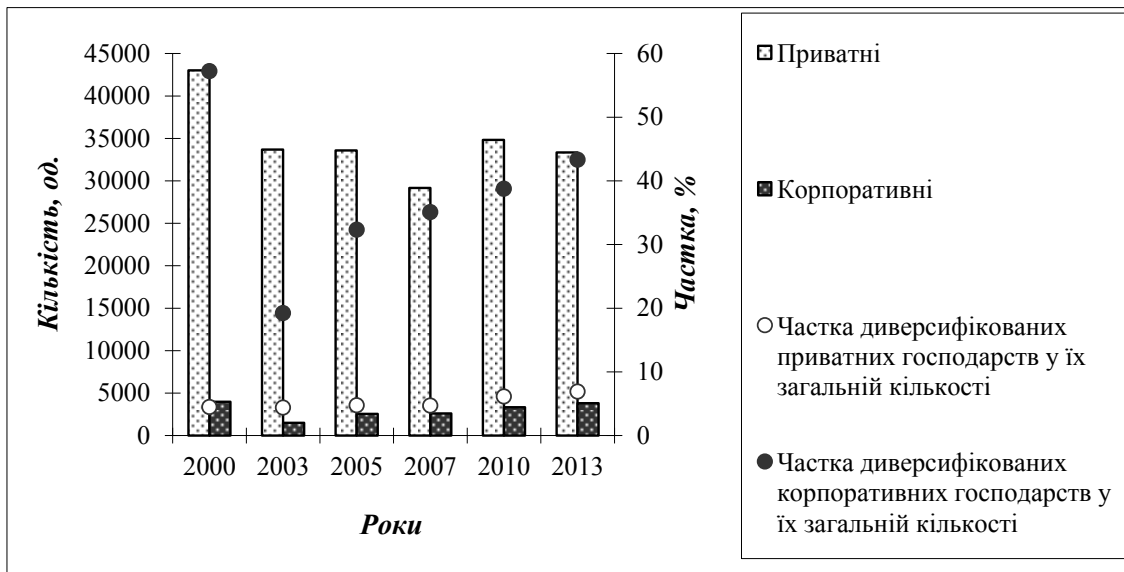

Рис. 3. Диверсифіковані господарства в сільському господарстві Угорщини

Джерело: побудовано автором на основі даних: Agricultural census 2000-2013 / Hungarian Central Statistical Office [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.ksh.hu/agricultural_censuses. – Last access: 05.10.2017. – Title from the screen

Таблиця 1

Диверсифікація економічної діяльності агровиробників в Угорщині

Види диверсифікованої діяльності	Індивідуальний сектор			Корпоративний сектор		
	2013 р., од.	2013 р. до 2007 р., %	2013 р. до 2000 р., %	2013 р., од.	2013 р. до 2007 р., %	2013 р. до 2000 р., %
Загальна кількість господарств	482 517	68,3	50,3	8 798	111,0	126,5
Кількість диверсифікованих господарств, у т. ч. за видами:	33 353	114,3	77,5	3812	146,7	95,8
1. Виробництво м'ясних виробів	5 717	101,4	144,9	76	101,3	79,2
2. Молокопереробка	3 025	117,8	247,7	44	88,0	133,3
3. Переробка овочів й фруктів	11 502	119,3	584,5	141	133,0	127,0
4. Виноробство	2 451	56,2	8,8	352	139,7	195,6
5. Інші види виробництва харчових продуктів	2 464	138,2	187,4	96	208,7	84,2
6. Виробництво кормів	1 211	166,3	215,9	96	84,2	16,3
7. Деревообробка	320	283,2	124,0	83	162,7	49,4
8. Туризм	1 434	88,1	113,7	333	165,7	126,1
9. Перевезення, транспортування	1 184	74,2	50,1	461	105,0	47,7
10. Виробництво відновлювальної енергії	51	242,9	255,0	51	164,5	364,3
11. Ремесла	129	131,6	62,3	11	122,2	47,8
12. Риборозведення	169	117,4	144,4	117	120,6	99,2
13. Інші види	3 282	284,9	272,6	971	114,8	41,7

Джерело: побудовано автором на основі даних: Agricultural census 2000-2013 / Hungarian Central Statistical Office [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.ksh.hu/agricultural_censuses. – Last access: 05.10.2017. – Title from the screen

у диверсифікації їх сільськогосподарської діяльності: у 2013 р. кожен третій фермер, що вів позааграрну діяльність, займався саме цим видом переробки, а їх кількість із 2000 по 2013 р. зросла майже у шість разів. Другою за кількістю залучених ферм сферою неаграрної діяльності в індивідуальному секторі Угорщини є виробництво м'ясних виробів: упродовж 2007–2013 рр. ця галузь зберегла свої позиції (+1,4% ферм порівняно з 2007 р.), а на фоні 2000 р. – розширила на майже 45%. Аналогічні тенденції відзначено й у залученні індивідуальних агровиробників у інші види виробництва харчових продуктів.

Безперечно, не обійшлося й без утрат. Зокрема, індивідуальні агровиробники суттєво втратили свої позиції у виробництві вина (у 2013 р. таких залишилося менше 10% від рівня 2000 р.), а також у сфері надання транспортних послуг (лише 50% від 2000 р.). Основною причиною цього стало запровадження податкового регулювання у сфері виноробства з 2000 р. [4, с. 210]. Для малих фермерів запровадження регулювання створило суттєві бар'єри для розвитку, чим скористалися корпоративні виробники, розширивши свої можливості: впродовж 2007–2013 рр. кількість корпоративних підприємств, що займалися виноробством, зросла на 40%, а за період з 2000 до 2013 р. – майже вдвічі. Крім того, корпоративні підприємства успішно⁶ розвивали диверсифіковані види діяльності й у сферах переробки овочів та фруктів, туризму, відновлювальної енергетики. За рештою видів неаграрної діяльності, крім виробництва кормів, корпоративні підприємства активно розвивалися впродовж 2007–2013 рр., але не досягли рівня 2000 р. У сфері кормовиробництва корпоративні підприємства впродовж обох періодів утрачали свої позиції, які активно зайняли виробники індивідуального сектору (табл. 1).

Успішність диверсифікації економічної діяльності агровиробників в Угорщині у сфері переробки овочів і фруктів значною мірою можна пояснити розвитком кооперативних процесів. Більшість виробників згаданої продукції належить до малих господарств (близько 150 тис.), і лише незначна їх кількість (60 підприємств) розвиває цей напрям на спеціалізованій основі. Середній розмір господарств, що займаються виробництвом овочів, становить 1,9 га, а фруктів – 1,1 га (2013 р.).

⁶ Приріст кількості підприємств як упродовж 2007–2013 рр., так і загалом протягом 2000–2013 рр.

⁷ Producer Organizations and Producer Groups.

Незважаючи на це, виробництво та переробка овочів і фруктів для Угорщини є досить важливою сферою економіки, забезпечуючи й валютні надходження: зокрема, Угорщина є другим за обсягами експорту консервованої кукурудзи виробником в ЄС після Франції. Основна частка ринку овочів (83%) і фруктів (81%) контролюється об'єднаннями виробників⁷, яких налічується в країні 51 (станом на 2015 р.) [5]. Завдяки розвитку кооперативів в Угорщині вдалося зберегти й підтримати розвиток малих агровиробників (до 5 га) та здолати частково монополістичне становище великих гравців на ринку овочів і фруктів.

В умовах посилення конкуренції з боку великих національних та західноєвропейських виробників малим фермерам удалося не лише вижити, а й наростити свою присутність на внутрішньому ринку агропродовольчих товарів. Збут виробленої й переробленої продукції такі господарства здійснюють переважно на ринках локального рівня, хоча окремі з них активно розвивають власні торговельні точки у міських центрах, беруть участь у ярмарках тощо. Розвиток локального агропродовольчого ринку намагається підтримувати й держава. Зокрема, диверсифікації неаграрної діяльності в індивідуальному секторі сприяла урядова ініціатива щодо підтримки розвитку сільського та аграрного туризму в Угорщині, в рамках якої дозволялося продавати власноруч вироблену продукцію туристам та відвідувачам. Окрім того, додатковим стимулюючим фактором було підвищення неоподаткованого мінімуму доходів від туристичної діяльності. Особливо це вплинуло на відродження виноробства в господарствах індивідуального сектору, які надають туристичні послуги [4, с. 210].

Фінансове стимулювання диверсифікації агродіяльності, безперечно, відіграє важливу роль, проте існує низка інших факторів, що зумовлюють інтенсивність цього процесу:

I. Внутрішні:

- розмір господарства;
- спеціалізація та розташування господарства;
- індивідуальні здібності фермерів (вік, кваліфікація, мотивація, підприємницькі здібності).

II. Зовнішні:

- місцеві особливості;
- віддаленість та доступність ферми;
- загальна ринкова ситуація та стан розвитку інституційного середовища [6, с. 20–23; 3, с. 5].

Відповідно до звіту Єврокомісії, ступінь диверсифікації та розмір ферми знаходяться у прямій залежності. Так, у 2008 р. понад 20% ферм розміром понад 100 га були диверсифіковані проти лише 10% ферм розміром до 10 га. У Болгарії, наприклад, лише 3,8% сімейних ферм розміром до 2 га вели диверсифіковану діяльність, окрім основної аграрної, натомість у фермах розміром понад 100 га таких майже 30% [7, с. 121].

Що стосується локалізації та її впливу на спеціалізацію, то більш диверсифіковані господарства розташовані, як правило, у достатній близькості до великих урбанізованих центрів або в зонах зі специфічними умовами навколишнього середовища (екологічно чисті регіони, спеціалізовані регіони, гірські території, вздовж лінії узбережжя тощо).

Фактор спеціалізації також впливає на ступінь диверсифікації економічної діяльності. Серед країн ЄС найвищим ступенем диверсифікації характеризуються ферми з тваринницькою спеціалізацією та господарства зі змішаним типом виробництва рослинницької продукції. У країнах ЦСЄ, у тому числі в Угорщині, в корпоративних сільськогосподарських підприємствах характер та напрями диверсифікації основної діяльності залежить переважно від наявності вільних

або незадіяних виробничих ресурсів, тому основним видом неаграрної діяльності у них є надання механізованих послуг та комерційна діяльність. В індивідуальному секторі диверсифікація аграрної діяльності ще більше залежить від спеціалізації, але меншою мірою – від її типу: серед диверсифікованих індивідуальних господарств кожне друге має рослинницьку спеціалізацію і ще майже третина – тваринницьку (рис. 4). Це зумовлено наявністю вільних робочих ресурсів та прагненням максимізації доходів від маломасштабного виробництва в приватних господарствах, що визначає основні напрями диверсифікації аграрної діяльності у них – переробку сільськогосподарської сировини й отримання агропродовольчої продукції з вищою доданою вартістю.

Висновки з цього дослідження. Як показало проведене дослідження, диверсифікація аграрної діяльності сільськогосподарських виробників може забезпечити не лише їх виживання, а й стати ефективним механізмом розвитку. При цьому варто враховувати, що різні типи виробників мають різні можливості для розширення економічної діяльності в неаграрній сфері. Зокрема, як засвідчив досвід Угорщини, перевагою виробників індивідуального сектору є наявність вільної робочої сили,

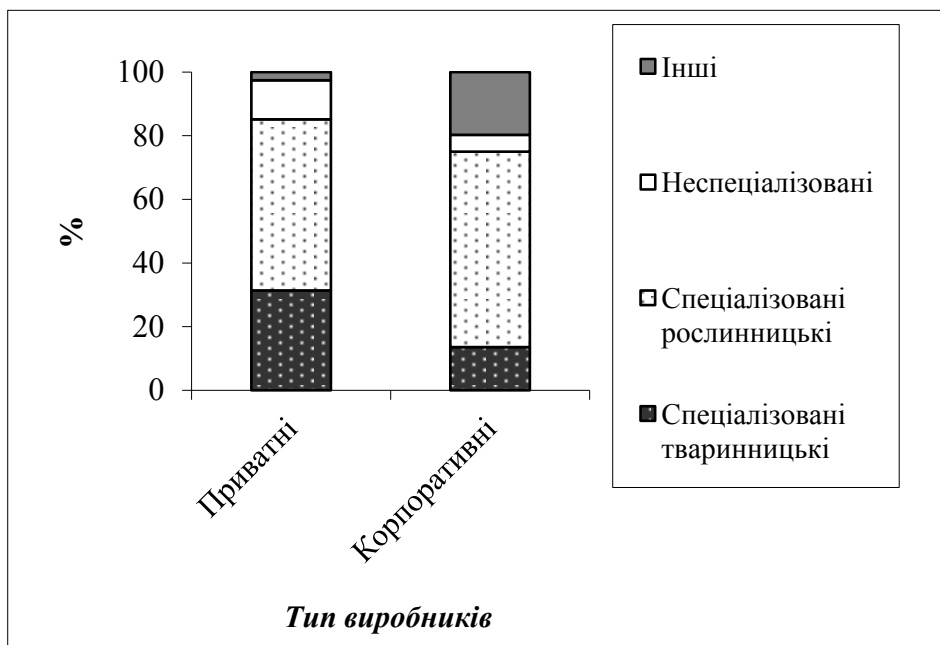

Рис. 4. Структура диверсифікованих господарств в Угорщині за типом спеціалізації виробництва

Джерело: побудовано автором на основі даних: *Agricultural census 2000-2013 / Hungarian Central Statistical Office [Electronic resource]*. – Mode of access : https://www.ksh.hu/agricultural_censuses. – Last access: 05.10.2017. – Title from the screen

що може бути використано для розширення аграрної діяльності й виробництва агропродукції з вищою доданою вартістю. Натомість корпоративні підприємства більше схильні до надання агротехнічних послуг та здійснення комерційної діяльності. Переваги кожного з типів виробників проявляються у розширенні неаграрного виробництва у тій чи іншій сфері. При цьому можуть виникати ситуації домінування одного з типів виробників над іншим, а можуть – спільного розвитку обох типів. Зокрема, угорський досвід показав, що індивідуальні господарства досить чутливі до погіршення податкового регулювання, чим скористалися корпоративні підприємства, зайнявши їх нішу у виноробстві. Натомість спільні вигоди обидва сектори можуть отримати через розвиток різного роду об'єднань виробників (зокрема, кооперативів), що стало запорукою успішного розвитку переробки овочів і фруктів в Угорщині.

Сільське господарство України розвивається в руслі основних світових тенденцій, як позитивних (підвищення продуктивності, технічне переоснащення, комп'ютеризація тощо), так і негативних (скорочення зайнятості, розмежування сировинного й агропродовольчого ринків та ін.). Цілком очевидно, що корпоративні підприємства продовжуватимуть свою політику максимізації прибутків,

адаптуючись до потреб світових сировинних ринків. Доля агровиробників індивідуального сектору більш невизначена, оскільки без додаткових стимулюючих заходів вони приречені на поступове вимирання внаслідок як природних процесів, так й економічних. Сьогодні в сільській місцевості ще залишилися господарі середнього й молодого віку, які готові обробляти землі тих, хто поступово відмовляється (або скорочує обсяги) від ведення деяких видів аграрної діяльності (зокрема, утримання худоби). Проте стратегія сировинного виробництва не забезпечує їм належного рівня доходів (через низькі ціни), а для створення доданої вартості бракує обладнання, кваліфікації, доступу до ринків збуту тощо. У подоланні цих бар'єрів і створенні певних стимулів і полягає місія держави, яка пропагує ідеї сільського розвитку та збереження багатофункціональності села й сільського господарства. Відповідно, плануючи напрями державної підтримки малих господарств у 2018 р. у межах запланованих 1 млрд. бюджетних асигнувань, уряд України має взяти до уваги необхідність підтримки розвитку диверсифікованого типу аграрного виробництва у малих фермерських і селянських господарствах, що зумовлює необхідність подальших науково-прикладних досліджень у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зінчук Т. Теоретико-методологічні засади диверсифікації сільської економіки в контексті європейського досвіду / Т. Зінчук, В. Ткачук // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 27–34.
2. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доп. / О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гуторов [та ін.] ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2012. – 56 с.
3. Augere-Granier M. Farm diversification in the EU: Briefing / M. Augere-Granier // European Parliament Research Service, 2016. – 8 p.
4. Hamza E. Farm diversification in Hungary / E. Hamza // Research for rural development. – 2014. – Vol. 2. – P. 207–214.
5. Hungarian fruits and vegetables sector: a summary [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.agroberichtenbuitenland.nl/polen/hungarian-fruit-and-vegetable-sector-a-summary/>. – Last access: 12.10.2017. – Title from the screen.
6. Davidova S. Farm based approaches to income diversification on the road to EU accession / S. Davidova, H. Chaplin // Farm Commercialization and Income Diversification on the Road to EU Accession / edited by S. Tanic and T. Lonc. FAO, 2004. – P. 11–34.
7. Malamanova N. The employment effect of the agricultural farm' diversification / N. Malamanova // Rural economies in Central Eastern European countries after EU enlargement / scientific editor dr hab. A. Wrzochalska, IAFE-NRI, Warsaw, 2014. – P. 114–124.